

Michel Tirions
Peter Raeymaeckers
Annemie Cornille
Steven Gibens
Johan Boxstaens
Yvonne Postma
(red.)

PORTFOLIO

#sociaal werk

acco

Michel Tirions
Peter Raeymaeckers
Annemie Cornille
Steven Gibens
Johan Boxstaens
Yvonne Postma
(red.)

#sociaal werk

acco

INLEIDING

sociaalwerk is een studieboek over sociaal werk. De centrale uitdaging van dit boek is om jou, als lezer, inzichten aan te bieden over de verscheidenheid aan wetenschappelijke inzichten en concepten die noodzakelijk zijn voor de sociaal werker om op een kritische maar constructieve manier zijn praktijk uit te bouwen. Waar de student ook terecht komt – de budgetbegeleiding bij het OCMW, de thuiszorgdienst verbonden aan een rust- en verzorgingstehuis, de buurt- of projectwerker in een buurt- huis, de wijkwerker van een wijkteam, de jeugdwerker of de basiswerker die in dialoog gaat met de lokale of bovenlokale beleidsmaker – dit boek biedt een brede waaier aan theoretische raamwerken, conceptuele kaders en handvatten die elke sociaal werker in eender welke praktijk houvast, inspiratie en creativiteit kunnen bieden.

DEEL 1

SOCIAAL WERK

Johan Boxstaens, Steven Gibens, Michel Tirions en
Peter Raeymaeckers

1. SOCIAAL WERK DEFINIËREN

We vinden sociaal werkers overal ter wereld en in een grote diversiteit aan praktijken. De vraag 'Wat is sociaal werk?' is om die reden niet zo eenduidig te beantwoorden. Een gemeenschappelijk vertrekpunt vinden we in de globale definitie van sociaal werk. We plaatsen de definitie van sociaal werk in een historisch kader en bespreken de huidige globale definitie, hoe die tot stand kwam en hoe ze verschilt van eerdere versies. We sluiten af met een aantal kritieken en uitdagingen.

Peter Raeymaeckers, Jill Coene, Veerle van Gestel,
Michel Tirions en Didier Boost

2. DE MAATSCHAPPELIJKE CONTEXT VAN HET SOCIAAL WERK: FOCUS OP DE WELVAARTSSTAAT

Sociaal werkers ontplooiën hun praktijken niet in een vacuüm. Ze zijn steeds verbonden aan een maatschappelijke context die de sociaalwerkpraktijk sterk beïnvloedt. In dit hoofdstuk gaan we in op die maatschappelijke context. Het centrale begrip in dit hoofdstuk is de welvaartsstaat. Dat is niet toevallig. De agenda van het sociaal werk in Vlaanderen is nauw verbonden met tendensen in het sociaal beleid. De inrichting van de welvaartsstaat bepaalt dus voor een groot deel de inrichting van het sociaal werk.

In een eerste paragraaf ontleden we het begrip 'welvaartsstaat' en gaan we in op de ontwikkelingen die ze historisch heeft doorgemaakt. In een tweede paragraaf bekijken we actuele uitdagingen waarmee de huidige welvaartsstaat wordt geconfronteerd. We onderbouwen de stelling dat de welvaartsstaat vandaag onder druk staat om haar actuele doelstellingen te realiseren. We zoomen in op armoede als belangrijke uitdaging voor de welvaartsstaat en bekijken achtereenvolgens: inkomensarmoede, werk, huisvesting, ongelijkheid in het onderwijs, toegankelijkheid van hulp en dienstverlening en gezondheidszorg. Het besluit vormt de overgang naar de verdere hoofdstukken in het boek.

3. DE HISTORIEK VAN HET SOCIAAL WERK

Binnen de Vlaamse opleidingen sociaal werk wordt wisselend aandacht geschonken aan een sociale geschiedschrijving voor sociaal werkers enerzijds en een beroepsgeschiedenis van het sociaal werk anderzijds. Wij kiezen in dit hoofdstuk voor een synthese in functie van de moderne geschiedenis vanaf de 19e eeuw tot nu. We focussen in dit hoofdstuk daarom op enkele grote sociale ontwikkelingen in de revolutionaire 19e, de democratische 20e en de onzekere 21e eeuw en knopen er vervolgens de evolutie van het sociaal werk als veelkleurige praktijk aan vast. De vraag wat onze beroepsgeschiedenis 'leert' aan sociaal werkers van vandaag, loopt als een rode draad door dit hoofdstuk. Dat is overigens ook een van de ambities van de Canon Sociaal Werk¹, een digitaal leerplatform op het kruispunt van geschiedenis en sociaal werk, dat veel van de inzichten die we in dit hoofdstuk schetsen rijkelijk illustreert en verdiept.

4. TRANSNATIONAAL SOCIAAL WERK: PERSPECTIEVEN EN UITDAGINGEN

Transnationaal werken is een belangrijk aspect binnen de opleiding en het beroep van de sociaal werker. Het sociaal werk in Vlaanderen en Brussel bevindt zich immers niet op een eiland, maar kadert in een breder geheel. Niet alleen overstijgen verschillende sociaalwerkthema's landsgrenzen, ook het aantal mensen met een transnationale levensstijl stijgt. Sociaal werk heeft vanaf haar ontstaan een grensoverstijgende ambitie van uitwisseling en samenwerking gehad. In dit hoofdstuk bespreken we kernapecten van het transnationaal sociaal werk, presenteren we een model voor een integrale benadering van transnationale sociaalwerkpraktijken en maken we kennis met de belangrijkste actoren op dit terrein.

5. DE BEROEPSETHIEK VAN HET SOCIAAL WERK

Sociaal werk is bij uitstek een waardengericht beroep. Werken met mensen en de brug slaan tussen mens, leefwereld en maatschappij is de kern van het sociaal werk. Dat werk is niet waardenvrij, sociaal werkers kiezen positie. In dit hoofdstuk maken we kennis met de beroepsethiek van het sociaal werk. In een eerste deel bieden we houvast door een beknopt begrippenkader toe te lichten. We leggen uit wat beroepsethiek is en waarom beroepsethisch handelen tot de kern van sociaal werk behoort. In een tweede deel gaan we in op het sociaal werk als ethisch-reflectief beroep. We beschrijven wat we daarmee bedoelen en bieden een theoretisch houvast. Het derde luik van dit hoofdstuk plaatst de beroepsethiek van het sociaal werk in een maatschappelijk perspectief. We bespreken de noodzaak van een ethisch kompas. In een vierde deel werken we inleidend één centraal thema uit de beroepsethiek van sociaal werk uit: het omgaan met vertrouwen en confidentialiteit. In een kort vijfde deel maken we de brug naar een instrumentarium dat houvast kan bieden om de ethische kunde te ontwikkelen en versterken. In de conclusie maken we een samenvatting en geven we een opdracht mee. In de tekst illustreren we de theorie en concepten met reële voorbeelden uit de sociaalwerkpraktijk. De gebruikte namen zijn fictief.

6. SOCIAAL WERK EN DWANG

In dit hoofdstuk gaan we in op het spanningsveld tussen emancipatie en controle als ogenschijnlijk tegengestelde doelstellingen voor het sociaal werk. Dit spanningsveld draait om de manier waarop sociaal werkers omgaan met vormen van dwang, een uitdaging die inherent is aan het professionele sociaal werk en bijgevolg elke generatie professionele sociaal werkers confronteert met heel wat hoofdbrekers.

Om dit eeuwige spanningsveld te begrijpen, gaan we in een eerste paragraaf terug naar de prille professionele roots van het sociaal werk. We bekijken hoe dwang en het spanningsveld emancipatie versus controle al aanwezig was in het werk van de zogenaamde *founding mothers* als Octavia Hill en Mary Richmond en ontdekken kort hoe dit spanningsveld ook aanwezig is in de vaderlandse historiek van de sociaalwerkpraktijk en -opleidingen. Vervolgens proberen we te ontrafelen op welke manieren elementen van dwang aanwezig zijn de sociaalwerkpraktijk. We problematiseren de dichotome tegenstelling tussen vrijwillige en gedwongen hulpverlening en onderscheiden vijf verschillende contexten waarin sociaal werkers vandaag geconfronteerd worden met (elementen van) dwang. Enkele concrete voorbeelden (bijvoorbeeld over de rol van het sociaal werk in de context van fraudebestrijding) leiden tot onze concluderende oproep tot blijvend debat en kritische reflectie over de positionering van het sociaal werk op het eeuwige spanningsveld tussen controle en emancipatie.

Hoe ga je als sociaal werker om met dwang? En waar situeert zich die dwang? Zit die in de relatie tussen sociaal werker en de cliënt zelf? Of eerder tussen de cliënt en allerlei maatschappelijke instellingen, zoals justitie of bijstand? En wat als je sociaal werk beoefent in opdracht van een van die instellingen? Of zit de dwang eerder in de directe omgeving, in de intermenselijke relaties van de cliënt?

7. METHODISCH HANDELEN

Methodisch handelen is niet zomaar een stappenplan of methodiek volgen, maar is een basis voor al je handelen als professionele sociaal werker. Noem het een *way of work*. Feedback en reflectie over de gekozen methoden en technieken, principes en kaders en over je eigen handelen, sturen de kwaliteit van dit methodisch proces. Als sociaal werker ben je gefocust op het *hoe* of op het strategisch methodische. Praktijktheorie, praktijkreflectie en je normatief ethische uitgangspunten liggen aan de basis van dit strategisch handelen. Je bent je bewust van de veranderkracht van een authentieke respectvolle grondhouding en interactieve vaardigheden. Je beseft dat je visie, mentale modellen en uitgangspunten invloed hebben op je inschatting van een probleem, op de doelen die je stelt en op de methode die je kiest. Methodisch handelen helpt je om verantwoorde handelingskeuzes te maken en laat je toe aan anderen uit te leggen wat je waarom doet. Dit hoofdstuk gaat over dat methodisch handelen. We leggen enkele basisbegrippen uit en gaan in op enkele lessen voor het methodisch handelen van elke sociaal werker.

Ludo Serrien, Cathérine Vander Zande,
Annemie Cornille, Katrien Segers en Elke De Winter

8. KENNIS VAN DE SOCIALE KAART

Mensen de weg tonen naar de gepaste hulp- en dienstverlening of naar instanties die hun basisrechten (onder andere op het vlak van inkomen, wonen of werk) kunnen verzekeren, is een kerntaak van de sociaal werker op de eerste lijn. Een sociaal werker hoort daarom een goede kennis te hebben van de sociale kaart.

Peter Raeymaeckers, Didier Boost, Michel Tirions
en Kristel Driessens

9. EEN VERKENNING VAN HET SOCIAALWERKONDERZOEK

In dit hoofdstuk gaan we in op de eigenheid van sociaalwerkonderzoek. De International Federation of Social Workers (IFSW) definieert sociaal werk niet enkel als een beroep of professie, maar ook als een wetenschap en academische discipline. Het is dus belangrijk om na te gaan wat we onder sociaalwerkonderzoek kunnen verstaan. Die vraag is niet enkel belangrijk voor de academische tak van het sociaal werk, want ook praktijkwerkers krijgen steeds meer te maken met onderzoek. Enerzijds worden de resultaten van onderzoek door de praktijk geïnterpreteerd en vertaald naar concrete handvatten en methodieken. Anderzijds wordt er ook meer en meer aan praktijkonderzoek gedaan door sociaal werkers zelf. Vaardigheden om dat praktijkonderzoek uit te voeren, maken vandaag deel uit van de basiscompetenties van de sociaal werker.

Hoe gaan we te werk in dit hoofdstuk? We stellen vast dat we de grenzen van het sociaalwerkonderzoek niet stevig kunnen vastzetten. Het is wel mogelijk om enkele kenmerken te formuleren. Een eerste kenmerk gaat over de inhoud en betreft het terrein waarop de sociaalwerkonderzoeker zich begeeft. Een tweede behandelt de wetenschappelijke methode en een derde bekijkt de verhouding tussen theorie en praktijk. Een laatste en vierde kenmerk gaat over een waardengerichte eigenschap: de gemeenschappelijke maatschappelijke bezorgdheid die eigen is aan elke sociaalwerkonderzoeker. Die benadrukt het belang van de bezorgdheid over sociale uitsluiting en sociale rechtvaardigheid op verschillende terreinen van het maatschappelijke leven.

DEEL 2

PERSPECTIEVEN OP SOCIAAL WERK

10. MENSENRECHTEN EN SOCIAAL WERK

In dit hoofdstuk leggen we allereerst uit wat we verstaan onder mensenrechten. Er is een juridische benadering en een agogische benadering, maar die twee staan niet los van elkaar. Daarna reiken we handvatten aan om met mensenrechten in de sociaalwerkpraktijk om te gaan. Mensenrechten zijn voor de sociaal werker een kompas om sociale rechtvaardigheid en menselijke waardigheid na te streven. Dat kompas hanteren vraagt om een handelingskader en vooral ook om een professioneel mandaat. En het zal niet verbazen dat dit een enorme verantwoordelijkheid is. Tot slot komen we tot een kort maar krachtig besluit.

11. FLOREREN: DE CAPABILITYBENADERING ALS KOMPAS VOOR HET SOCIAAL WERK

Sociaal werk stelt menselijk welzijn centraal. Als ieder mens de keuzevrijheid moet hebben om het leven te leiden dat hij met reden wil leven, hoe kan die vrijheid dan gerealiseerd worden? De capabilitybenadering biedt houvast in het beantwoorden van complexe vragen over hoe sociaal werk menselijk welzijn kan helpen realiseren. In dit hoofdstuk introduceren we de capabilitybenadering en brengen we in beeld hoe die toepassing kan vinden in het sociaal werk. We schuiven naar voren dat de capabilitybenadering als kritisch kompas kan dienen voor het sociaal werk.

Kristel Driessens, Jan Depauw, Bie Melis en
Bea Van Robaeys

12. KRACHTGERICHT SOCIAAL WERK

Een belangrijke hedendaagse stroming in het sociaal werk is de krachtenbenadering waarin mensen de regie over hun leven verwerven. Krachtgericht sociaal werk vertrekt vanuit empowermentdenken, met aandacht voor veerkracht en actieve participatie van de betrokkenen in de vormgeving van het eigen leven. Het verbindt zich zowel met een leefwereldperspectief als met een maatschappelijk-politieke structurele dimensie.

Dries Dingenen, Peter Raeymaeckers,
Karen Van Riel, Annemie Cornille en Yvonne Postma

13. GENERALISTISCH SOCIAAL WERK

In dit hoofdstuk gaan we in op het belang van generalistisch sociaal werk. We bekijken de betekenis van generalistisch sociaal werk door onderscheid te maken tussen de rol die dat soort van sociaal werkers kunnen opnemen op het micro-, meso- en macroniveau. We bekijken de meerwaarde van het generalistisch sociaal werk en hanteren daarbij ook de blik van de doelgroep.

Pascale Vereecke, Sven Svensson en
Peter Raeymaeckers

14. STRUCTUREEL SOCIAAL WERK

Streven naar sociale rechtvaardigheid maakt een belangrijk onderdeel uit van de beroepsprofessie van het sociaal werk. Daarbij zijn, volgens de internationale definitie van het sociaal werk, theorieën van sociale rechtvaardigheid richtinggevend. In dit hoofdstuk gaan we op zoek naar concrete theorieën die de structurele taak van de sociaal werker invulling kunnen geven. Het realiseren van sociale rechtvaardigheid wordt binnen structureel sociaal werk op verschillende manieren ingevuld. De drie meest voorkomende varianten komen tot slot in dit hoofdstuk aan bod.

DEEL 3

ACTUELE UITDAGINGEN VAN HET SOCIAAL WERK

15. SUPERDIVERSITEIT EN SOCIAAL WERK

Dit hoofdstuk gaat over superdiversiteit en de betekenis daarvan voor het sociaal werk. We definiëren superdiversiteit en schetsen haar demografische impact op onze samenleving. We beschrijven daarna de relatie tussen superdiversiteit, complexiteit en de professionele opdracht van het sociaal werk. Vervolgens bekijken we de gevolgen van 'de werking van verschil' op onze samenleving, zowel in structurele als culturele zin. We formuleren daarna handelingsprincipes voor divers-sensitief handelen: het hanteren van een open, respectvolle en uitnodigende basis-houding die gericht is op samenwerking en dialoog; krachtgericht kijken naar cliënten en hun context; communicatief vaardig zijn; zich kritisch verhouden ten aanzien van de machtsverhoudingen in de samenleving. Ten slotte benadrukken we het belang van complex-sensitiviteit: het vermogen om zoekend en tastend om te gaan met de onzekerheid die de voortdurende verandering en beweging, kenmerkend voor complexe omgevingen, met zich meebrengt. Sociaal werkers moeten zich comfortabel (leren) voelen met de zekerheid van de onzekerheid.

Benedicte De Koker, Nadine De Stercke, Bie Melis en Jan Steyaert

16. VERMAATSCHAPPELIJ- LIJING VAN DE ZORG: TUSSEN DROOM EN DAAD

Vermaatschappelijking van de zorg is een van de centrale uitdagingen voor het sociaal werk. De tendens om de zorg voor kwetsbare mensen meer op te nemen in de samenleving biedt heel wat elementen waarin sociaal werkers zich kunnen vinden, maar zorgt ook voor bezorgdheid. In dit hoofdstuk gaan we in op de essentie en historiek van het begrip, evenals de belangrijkste kansen en risico's die ermee verbonden zijn. Hoe kan je als sociaal werker constructief aan de slag met deze beleidskeuze en de valkuilen vermijden?

Kristel Driessens, Vicky Lyssens-Danneboom
en Jan Depauw

17. GEBRUIKERS- PERSPECTIEF

De aandacht voor het cliëntperspectief in het sociale domein neemt onmiskenbaar toe. Dat kadert in een bredere emancipatorische beweging waarin volwaardig burgerschap, participatie en empowerment centraal staan.¹ De verscherpte aandacht voor het cliëntperspectief toont zich onder meer in de groeiende populariteit van cliëntparticipatie en ervaringsdeskundigheid, twee belangrijke middelen om dat cliëntperspectief daadwerkelijk in te zetten in de praktijk. Cliëntparticipatie is duidelijk een aandachtspunt in het recente beleidsdiscours. Op verschillende niveaus wordt het gestimuleerd en ondersteund: op microniveau door methodieken om de regie van de zorg in handen van de cliënt te houden, op mesoniveau door de installatie van cliëntenraden, op macroniveau door de inzet van vertegenwoordigers van gebruikersorganisaties in formele beleidsorganen. Ervaringsdeskundigen vormen een brug tussen zorg, sociaal werk en gebruiker. De voorbije vijf tot tien jaar belandde de inzet van ervaringsdeskundigen in een stroomversnelling. We zien (professionele) inschakeling van cliënten met ervaringskennis in uiteenlopende sectoren en domeinen. In dit hoofdstuk gaan we dieper in op de inbreng van het cliëntperspectief in het sociaal werk en schetsen we het belang en de meerwaarde ervan voor onderwijs, onderzoek en praktijk, geïllustreerd met enkele voorbeelden uit de Vlaamse praktijk.

18. TRANSMIGRATIE EN SOCIAAL WERK

Heel wat thema's waar het hedendaagse sociaal werk mee te maken heeft, hebben een expliciete translokale dimensie. Maar wat is transmigratie nu juist? Wat maakt transmigranten tot een bijzondere doelgroep voor sociaal werkers? En hoe gaan sociaal werkers om met de uitdagingen die transmigranten hen stellen? Die vragen vormen de rode draad door dit hoofdstuk.

We definiëren transmigratie als vormen van meervoudige migratie binnen en over landsgrenzen, in tegenstelling tot een enkelvoudige migratie van het land van oorsprong naar een ander land. (Trans)migratie is een thema waar aanzienlijk wat sociaal werkers mee in aanraking komen. Werken met (trans)migranten kan daarom geen exclusief specialisme vormen binnen de sociale sector, maar is uitgegroeid tot een cruciaal deel van de professie van sociaal professionals. Dat betekent dat de sociaal werker de ruimte moet scheppen waarin de betrokkenen zelf keuzes kunnen maken. Het betekent ook dat hij mensen respecteert in hun 'zijn' en in keuzes die kunnen ingaan tegen de logica van een individueel gerichte hulpverlening.

